

TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK POLİTİKASININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

*Hüseyin YAYMAN
G.Ü. İ.İ.B.F.
Kamu Yönetimi Bölümü
Arş. Görv.*

GİRİŞ

Genel olarak burjuva ideolojisinin iktisat politikası bağlamında iki ana yönelimin olduğu bilinmektedir. Birincisi ulusal kapitalizm (müdahaleci) akımı, ikincisi serbest ticaretçi (beynelminelci) akımıdır. Dünyada gözlenen bu ayrışma Türkiye'de de mevcut olup iki akımın etrafında da bazı temsilcileri olmuştur. Gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan bu düşünce akımlarından beynelminelci akımın Türkiye'de dönemin koşulları içerisinde benimsenmesi ve hararetle savunulması yarı sömürge durumunda olan ülkede ulusal bağımsızlıkçı kapitalizmin gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Bu düşünce akımının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki temsilcileri Sakızlı Ohannes Paşa ile M. Cavit Bey olmuşlardır. Sırasıyla Mebadi-i İlm-i Servet-i Mîlel ve İlm-i İktisat isimli kitaplarında daha çok Fransız liberal iktisatçıların etkisi altında, ekonomiye devletin müdahalesine ve korumacılığa şiddetle karşı çıkarak serbest ticareti, yabancı sermayenin davet edilmesini, içte ve dışta liberal iktisat politikalarını savunmuşlardır.

Boratav'ın tespitiyle bu durum Osmanlı İmparatorluğu koşullarında kendi ayakları üzerinde durabilen ulusal bir kapitalizmin ve sanayi burjuvazisinin değil, dışa bağımlı bir ticaret burjuvazisinin gelişmesine neden olmuştur. Bu çevrim içinde Osmanlı İmparatorluğu dışa bağımlı hale geldikçe daha az sanayi yatırımlarına yönelebilmiş, sanayi yatırımlarına ağırlık vermedikçe, daha fazla dışa bağımlı sömürge haline gelmiştir.

Bu düşünce akımı karşısında yer alan ve genel olarak iktisadi devletçilik adı verilen korumacı, sanayiye yönelik, devlet teşvikini ve müdahalesini savunan önceleri "ulusal iktisat" anlayışı olarak kavramsallaştırılan, Ahmet Mithat ve Musa Akyiğitzade tarafından savunulan ikinci akım, ilhamını Alman tarihçi okulunun müdahaleci-korumacı akımından almaktaydı. Kökeni 1908'lere İttihat Terakki'nin ideologları olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Tekin Alp gibi isimlere kadar giden iktisadi devletçilik akımı İktisadiyat Mecmuasında yayımlanan yazılarla tezlerini duyurmuş ve taraftar toplamıştır.

I- TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Türkiye'de devletçilik, yeni kurulan Cumhuriyet'in kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak ortaya çıkmış ve 1920'lerin liberal politikalarına karşı bir tepki olarak doğmuş, çoğunlukla liberalizm kavramının karşısı olarak kullanılmıştır. Devletçilik kavramı, müdahalecilik ile eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte söz konusu döneme ilişkin devletçilik kavramının bir iktisat politikası mı? Yoksa bir iktisadi sistem mi olduğuna ilişkin farklı tartışmalar mevcuttur.

Türkiye'de teorik temelleri Alman tarihçi okuluna dayanan korumacı iktisat anlayışı, 1939 Dünya bunalımı sonrası, ülkede kapitalizmin oluşmasına ve giderek yerleşmesine imkan veren gelişme modellerinin devlet politikalarıyla sağlanması ilkesine dayanmaktadır. Bu anlamıyla devletçilik Cumhuriyet Türkiye'sinde kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bu süreçte Türkiye'de devletçiliğin gelişmesi, 1923'den sonra Türk burjuvazisinin sermaye birikiminin temininin en "kolay" ve "elverişli" yollarından biri olarak bir arayışın öyküsü olduğu söylenebilir (Boratav 1982: 1-3).

Aslında 1930'dan önce de devletin ekonomiye bir müdahalesi sözkonusudur. Ancak, bu dönemde esas amaç yerli özel sermayeyi desteklemek ve korumaktır. Bu milli iktisadın doğal bir sonucu olarak sayılacak ve bunun hep böyle gideceği sanılacaktır. Bu anlamda ilk uygulama 1927 yılında çıkarılan Teşviki Sanayi Kanunu olmuştur. 1927 yılına ait Cumhuriyet Halk Fırkası programında, bu dönemde cumhuriyeti kuranların ekonomiye bakışlarını göstermesi bakımından şu ifadeler oldukça önemlidir (Kuruç 1987: 125-126): "İktisadi gelişme için getirilecek yasaların ve devletçe alınacak tedbirlerin münhasıran halkın umumi yararı düşüncesine dayanması başlıca amacımızdır. Ne kadar mühim olursa olsun özel çıkarın sağlanması ve korunması için devletçe tedbir alınmasına ve özellikle kişilerin özel yararları için devlet hazinesinden dolayı ve dolaysız her hangi bir faide beklemek olanaksız ve uygunsuz olduğunun kanaat haline gelmesine bilhassa önem veriyoruz." Bu anlayış daha önce de ifade edildiği gibi yerli sermayeyi destekleyen bir iktisat politikası çizgisidir. Fakat, bu hava daha sonra 1929 dünya ekonomik bunalımı ile dağılacak ve devletçilik düşüncesinden 1930'lu yıllarda yeniden bahsedilmeye başlanacaktır.

Başvekil İsmet Paşa 1930 yılında yaptığı konuşmada iktisat politikasındaki değişimi şu cümlelerle ifade etmektedir: "Liberalizm kuramı bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisatta ılımlı devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden bu memleketin ihtiyaç ve milletimizin doğal eğilimidir. Mutedil devletçi olarak halkın eğilimlerine ve isteklerine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip bir yararı sermayedarların faaliyetlerinden beklenmeye sevk etmek, bu memleketin anlayacağı bir şey midir?" İsmet Paşa, 1930'da yapılmakta olan işin adını "devletçi-

lik" olarak koymaktadır. Burada devletin daha aktif, daha sorumlu ve daha koruyucu olması ülke işlerinin özel sermayenin keyfi tutumuna bırakılmayacağını ileri sürerek iktisat politikasında, bu dönemdeki değişimi "halk bekliyor, biz yapıyoruz" şeklinde yorumlayarak yeni bir dönemin başladığının ipuçlarını vermektedir.

İsmet Paşa'nın Sivas demiryollarının açılış konuşmasında yaptığı, tarihi ve sosyolojik analizle, Cumhuriyet rejiminin kurulma koşullarının ve politikalarının milli mücadeleden başladığını ve bir bütünlük içinde devletçiliğe bağlandığını ifade etmektedir (Kuruç 1988: 95). İktisat politikasındaki bu değişim, ekonomiye devlet müdahalesinin artması şeklinde olmuş ve artan müdahale zaman içinde gelişerek genel anlamda "devletçilik" olarak isimlendirilen bir ilkeye dönüşmüştür. Bu dönem içinde devletçi iktisat politikaları iki biçimde yürütülmüştür. Bunlardan birincisi devlet işletmeciliği ikincisi ise iktisadi hayatın, fiyat mekanizmasını; dış ticareti müdahale ve kontrol yoluyla düzenlemeye çalışma faaliyetleridir (Boratav 1982: 97).

1931 Ocağında Mustafa Kemal Atatürk devletçilik kavramı üzerine yaptığı konuşmada aslında tüm yapılmak istenenleri özetlemekte ve de ilk kez parti programındaki devletçilik ilkesinden bahsetmektedir. "Fırkamızın takip ettiği program iktisadi noktai nazardan devletçidir. Halkımız teban devletçidir ki, her türlü ihtiyaç devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu iktidarla milletimizin tebayii ile fırkamızın programında tamamen bir mutabakat vardır (Kuruç 1963: 14).

Mustafa Kemal'in bu konuşmasından bir süre sonra bu ilke parti programına girmiş ve 5 Şubat 1937 yılında Anayasa'ya konulan "temel ve değişmez" altı ilkedен biri haline gelmiştir. Böylece Anayasa'nın 2. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir. "Türk Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır" (Ahmad 1994: 17). Anayasa'da bu ilkeler açıklanmakla birlikte aslında sözkonusu madde Mayıs 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası üçüncü büyük kongresinde görüşülüp karara bağlanmıştır. Bu programda devletçilik ilkesi "Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirtmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icab ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır" (Boratav 1982: 59). Böylece, 1929 yılında himayecilikle başlayan iktisat politikasındaki değişiklikler aşama-aşama 1932 yılında devletçiliğe ulaşmıştır.

II- ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE DEVLETÇİLİK

1940'lı yıllardaki Türk siyasal hayatının kökleri, milli mücadele dönemine kadar uzanır. Kentli orta sınıf ve aydınlar, ordu ve devlet görevlileri ile Anadolu eşrafı arasında zımni bir ittifakın sonucu olarak, Anadolu toprakları batılı güçlerin işgalinden kurtarılarak yeni rejimin temelleri atılmıştır

(Ahmad 1994: 16). 1939'larda dünyanın ısınması ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına değin yaşanan siyasi-ekonomik ve sosyal iç gelişmelerle Cumhuriyetin temelinde olan demokratik yönetim tarzını kuvvetlendirmiş, bunlarla birlikte Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması, İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması ile dünyaya hakim duruma geçen demokratik ideolojilere Türkiye'nin kendi siyasi rejimini uydurması zarureti gerçeğinden hareketle çok partili hayata geçiş bizzat devlet reisi İnönü'nün tesiri altındaki CHP hükümetinin aldığı bir kararla kabul edilmiştir (Karpaz 1967: 123). 19 Mayıs 1945'te milli şefin söylevinde çok partili yaşama geçileceği müjdesi verildikten sonra hem parti içindeki, meclisteki ve basındaki muhalefet daha bir somut biçimde açığa çıkmıştır.

Tek Parti iktidarını oluşturan CHP bir çeşit Cumhuriyeti kuran neslin koalisyonu olarak kabul edilebilirdi. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dönem dönem su yüzüne çıkıp ayrışmalar ve farklılaşmalar olmakla birlikte aslında asker-sivil bürokrasi ile ticaret- sanayi erbabı, eşraf ve büyük toprak sahipleri arasında örtülü bir koalisyon mevcuttu. CHP örgütü, organları, hükümetleri ve programları ile bu koalisyonun tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak 1936 yılında kabul edilen İş Yasası ile sınırlı haklar elde etmelerine rağmen işçi sınıfı sendika kurma, toplu pazarlık ve sözleşme yapma, grev ve çıkma gibi haklardan yoksun bırakılmıştı. Ayrıca Milli Korunma Yasası ile çok sınırlı olan sözkonusu haklar iyice kısıtlanarak işçi sınıfının muhalefetinin yükselmesine neden olundu. Yine savaş döneminde küçük toprak sahipleri, topraksız köylüler daha da yoksullaştıkları gibi, Milli Korunma Yasası'nın getirdiği mükellefiyetler toprak mahsülleri vergisinin getirdiği ağır, dayanılmaz yükler, ayrıca kimi yörelerde lokal düzeyde de olsa Jandarma baskıları toplumun bir diğer kesimini oluşturan köylülerin de hoşnutsuzluklarının artmasına neden olmuştur. Esnaf ve Zanaatkarlar da Milli Korunma Yasası'ndan olumsuz etkilenmişlerdir (Çavdar 1995: 394-395).

Görüleceği üzere savaş döneminde çekilen sıkıntılar işçi-köylü ve memurları hükümete karşı bir tutum içine iterken Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu, toprağa ilişkin yasalarda büyük ve orta boy sermaye ile toprak sahiplerini gücendirmiş, muhalefet kanadına itmiştir. Türkiye, bu dönemde savaşın dışında kalmakla birlikte savaş döneminin iktisadi krizini ve gelir dağılımındaki dengesizlikleri çarpıcı bir biçimde yaşarken, çekilen sıkıntılar dilden dile nakledilerek Milli Şef suçlu tutulacaktır. Ancak, bu dönemi hikaye etmesi bakımından İsmet Paşa'nın Balıkesir ziyareti sırasında kendisine savaş döneminde çok sıkıntı çektiklerini şikayetle karışık ifade eden çocuğa cevabı ilginç olduğu kadar ibret vericidir, Milli Şef çocuğun, "ne yüzle buraya geliyorsun? Sen şekeri bize beş liraya yedirmedi mi? Sualine karşılık, "Ama sizi babasız bırakmadım" cevabını vermiştir (Toker 1990: 25). Aslında, bu bireysel bir tepki olmaktan öte o dönemin ruh halini yansıtan önemli bir tablodur.

1939'daki demokrasiye geçiş niyetini terk etmeyen, dönemin koşulları gereği ertelemiş bulunan İnönü'nün kontrolü altındaki ilk muhalif seslerin 1944'te işte böyle bir ortamda yükseldiği görülecektir. Ne var ki, parti kurma girişimi ile parti içinde huzursuzlukları bilinen Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Celal Bayar gibi muhaliflerden değil, 7 Temmuz 1945 yılında Nuri Demirağ isimli bir sanayiciden gelmiş ve Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Daha sonraki gelişmelerin de tesiriyle muhalif grup 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kuruluşunu resmen ilan ederek yeni bir döneme başlanmıştır (Lewis 1991: 304). Savaş yıllarında ve özellikle de savaşın son döneminde sıcaklaşan Türk-ABD ilişkileri bundan sonra, sözkonusu yeni dönemde hızla gelişecek, ABD Türk dış politikasının en önemli müttefiklerinden biri haline gelecektir. Dış politikada yaşanan bu eksen değiştirme aynı zamanda iç gelişmeleri ve iktisat politikalarını da etkileyecektir (Koçak 1996: 548).

III- DEVLETÇİLİK ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞME

Bu döneme (1945-50) siyasi olduğu kadar iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası olma niteliği kazandıran özellik 16 yıldır kesintisiz olarak uygulanan korumacı dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı dolayısıyla birinci dönemin tersine kendi ayakları üzerinde değil, dış yardım ve kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta durmaya çalışan bir yapının oluşmasına neden olmuştur (Boratav 1995: 74).

Daha önceki kısımlarda ifade edildiği gibi savaş yılları Türkiye'de işçi-memur ve köylü kesiminin zorda kalmasına neden olurken ticaret burjuvazisinin ve piyasaya yönelik büyük toprak unsurlarının güçlendiği, geliştiği bir dönem olmuştur. Doğal olarak savaş döneminde gelişip gürbüzleşen bu "vurgun" sermayesi savaş sonrasında ekonomik ve siyasal güçlerini kullanarak egemen konumuna yükselmeye başlamışlardır.

CHP açısından yeni döneme yönelme 1947 kurultayı ile somutlaşmıştır. 1946 yılında hala eski devletçi-korumacı alışkanlıkların izleri devam ederken, 1946 yılında hazırlıkları Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tokin tarafından yapılan Beş Yıllık Sanayi Planı, kısa dönemde gelişen iç gelişmeler ve yeni müttefik ABD müdahalesi ile uygulanamamıştır.

Rapor; 1944 yılında Saraçoğlu hükümeti tarafından kararlaştırılan savaş sonrası kalkınma plan ve programını içermek üzere Maliye-İktisat-Ticaret ve Tarım Bakanlığı'ndan oluşan bir komisyona verilmiştir. İlgili bakanlıklarla hazırlanan planın taslak raporunda, iktisadi bağımsızlığı koruyan dengeli bir kalkınma sürecinin gerekleri sıralanmaktadır. Tekeli-İlkin bu gelişmeleri şöyle yorumlamaktadır. "Bu rapor haddizatında çetin bir durum içinden bir taraftan demokrasi aleminin bir zaafı olan müstemleke şeraiti içi-

ne düşmemek, diğer taraftan milli tekamülümüzün seyrini arızaya uğratacak her türlü tazyik ve tesirden korunmak ve bunun için istihsale, hem sanayi hem ziraati geliştireceği ve ulaştırma işlerini genişleterek memleketi süratle bir kül haline koyacak çareleri bulmayı amaçlamaktadır."

1945-50 dönemi izlenen iktisat politikasının özelliğini belirleyen en önemli unsurlardan bir diğeri de dünya ekonomisi ile bütünleşme konusunda gösterilen çabadır denilebilir. Bu çabanın ilk belirtisini Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer'in, 1945 yılında Bütçe görüşmeleri vesilesiyle yaptığı konuşmada görmek mümkündür. "Harp sonrası mali ve iktisadi işlerimizi iki ana seviyede görmek mümkündür. 1. Dış mali ve ticari münasebetler, 2. Dış münasebetlere ve şartlara göre devlet maliyesi ve yurt ekonomisi. Herşeyden önce harp sonrasında milletin meşru iktisadi ihtiyaçlarının layık oldukları önemle nazara alınacağını ummakta ve bunun bir taraftan dünya ekonomisinin yeniden gelişmesi, diğer taraftan da insanlık aleminin refahı için zaruri görmekteyiz. Bu itibarla harp sonrasında milletlerarası para işlerinde emniyet ve milletin iktisadi tamamiyetlerini koruyacak prensipler kabul etmek suretiyle milletlerarası ticari mübadelelerin kolaylaştırılması ve milletlerarası kalkınma teşebbüslerini insanlık istikbalinin nefine besleyecek sermayelere seyyaliyet verilmesi tarzında beliren işbirliği zihniyetini benimsemiş bulunuyoruz. Birleşmiş Milletler ailesine katılmış olan Türkiye, bundan böyle harp sonrası dünya işlerini ilgilendiren hareketlere faal bir surette katılmak durumundadır" (Kuruç 1963: 86-87).

Görüldüğü gibi, 1945 yılında Maliye Bakanı bir bakıma Türkiye ekonomisinin geleceğini dış mali ve ticari ilişkilerinin alacağı seyire bağlamakta ve bu yüzden uluslar arası düzeyde Türkiye'nin daha aktif bir politika izlemesini önermektedir. Başka bir deyişle, Türkiye artık 1930'ların kendi içine kapalı, müdahaleci iktisadi gelişme çizgisinden sıyrılmak istemekte, savaş sonrasında başlatılması düşünülen kalkınma hamlesi için gerekli desteği yeni oluşan uluslar arası platformlarda aramaktadır.

1946-50 döneminde Türkiye'nin dış politikada ve dış ekonomik ilişkilerde ABD'ne bağımlı hale gelmesi ve bu bağımlılığın ülke içinde iktisat politikalarına yansımaları Thornburg ve Randall gibi ABD'li uzmanların Türk ekonomisi üzerindeki telkinleri ve Marshall yardımının şarta bağlı olması sonucu ve ABD güdümündeki bir takım uluslararası kuruluşların Türkiye'nin iktisat politikalarına ilişkin tavsiye ve telkinleri ile ulusal-bağımsız-korumacı iktisat anlayışından vazgeçilmiştir (Boratav 1982: 272).

Daha sonraki dönem içinde Türkiye, Temmuz 1944'de Bretton Woods'da yapılan anlaşma ile kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye, 27 Aralık 1945 tarihinde Washington'da imzalanan sözleşme sonucunda üye olacaktır. Böylece, Türkiye yeni kurulmakta olan uluslar arası para sisteminin kurallarına uymayı kabul edecek ve bunun ilk etkileri kısa süre sonra izlenecek kur politikasına yansımacaktır. Kuşkusuz Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları salt IMF'ye üye olmakla sınırlı değildir. Bu konuda

sürdürülen bir diğer önemli çalışma da, aslında Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunmak üzere ABD tarafından gerçekleştirilen ve Marshall Planı olarak bilinen yardım paketine dahil olma çabasıdır.

Bu yönelimler, 1947 CHP kurultayına da yansımış ve en çok değişikliğe uğrayan ilke devletçilik ilkesi olmuştur. Bu kongrede Devletçilik şöyle tanımlanmıştır: "Devletçiliğimizin milli ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yoluyla milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacındadır. Partimiz büyük maden işletmeleri, büyük enerji santralleri ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık gibi teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma PTT gibi teşebbüslerden ibarettir. Partimiz yukarıda belirtilen sektörlerin dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel teşebbüs eliyle kurulmasını, Partinin bu teşebbüsleri korumasını, bunlara gerekli yardımlarda bulunmasını esas tutar. Partimiz, özel teşebbüslerin güvenlik içinde çalışmasını sağlamak üzere yurtda hangi işlerin nerede ve ne kadar zamanda hangi ölçülerde yapılmasını milli ihtiyaçlar bakımından zaruri ve uygun olduğunu devletin belli plan ve programlarla ilan etmelerini gerekli bulur. Devlet kâr kasdıyla ziraat yapamaz. Milli ekonomiyi bünyesi içinde ve milletlerarası ekonomi şartları karşısında devamlı surette gözönünde tutup inceleyerek milli ekonomi teşebbüs ve faaliyetlerini planlara bağlamak ve uygun göreceği tedbirlerle ve programlarla belli süreler için hükümete teklifler yapmak üzere uzmanlardan ve ilgililerden teşekkül eden yetkili bir (Ekonomi Genel Meclisi) kurulmasını gerekli buluruz.

Bu meclis Hükümetçe hazırlanacak ve milli ekonomiyi ilgilendirecek olan kanun ve tüzük tasarılarını önceden incelemek ve görüş ve düşüncelerini bildirmekle de görevli kılınmalıdır." Parla, bu yeni dönemle ilk ilgili şu tespitleri yapmaktadır: Ekonomik kalkınma ideolojisi yerinde durmakla birlikte, devlet işletmeciliğinin sınırları somut olarak çizilmektedir. Özellikle iktisadi devletçiliğin sınırları çizilerek daraltılmaktadır. Teşvik-yardım ve korumacılık vurgulanırken, özel teşebbüslere tam güvenlik vaad edilmektedir (Parla 1992: 48-51).

Gerçekte, kurultayca kabul edilen programda devletçilik önceki programlara göre daha fazla yer kaplamakla birlikte, aslında bir yığın 'laf kalabalığı' ile birlikte 1930'ların devletçilik anlayışı tasfiye edilmektedir. Bütün çaba devlet işletmeciliğinin sınırını özel sermayenin tedirgin edilmeyecek bir biçimde çizmek, devlete özel teşebbüse yardım görevini yüklemek, özel teşebbüsle devlet kuruluşları arasında ortaklıkları mümkün kılmaktır (Boratav 1982: 275).

Kurultay savaş döneminde oluşan sermaye çevrelerinin iktisadi taleplerinin çoğunu benimsiyor ve devletçiliği esas olarak özel teşebbüse yardım etmeyi ilke olarak benimsiyordu. Yine 1948 yılında Türkiye İktisat Kongresi'nde ileri sürülen fikirler doğrultusunda, CHP ve DP'nin ayrıntılar dışında iktisadi politikalarda pek bir farklılığın olmadığını gözlemektedir. DP, tara-

ından savunulan devlet işletmelerinin özel sektöre devri fikri, CHP 7. Kurultayı'nda görüşülmüş olmakla birlikte devlet işletmelerinin özel sektöre devri konusu kabul edilmemiştir.

Sermaye çevrelerinin, talepleri, kalkınma stratejisi ve devletin ekonomi içindeki konumu gibi meselelerde CHP ve DP iktidarları arasında gözlenen paralellik, dış ekonomik yardımlarda ve ilişkilerde de vardır. Dış yardım, dış ticaret, resmi yabancı sermaye gibi konularda, dünya ekonomisi ile piyasa ilişkilerine, serbest ticaret ve açık ekonomi koşullarına dayalı eklenme eğitimi daha sonradan devam etmişti (Boratav 1995: 78).

Devletçiliğin, hem dış gelişmelerin hem de iç dinamiklerin tesiriyle kan kaybettiği dönemde 1948'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde daha çok İstanbul basını ve öğretim üyelerinin ilgilendiği kongrede, devletçilik uygulamaları şiddetli biçimde eleştirilmiş, KİT'lerin yanlış yere, yanlış metotlarla kurulduğu, gelişen iktisadi şartlar içinde artık devletçilik ilkesine gerek kalmadığını ve bunların millete devredilmesi gerektiğini, devletçiliğin sürdürülmesinin Türkiye'nin iktisadi çıkarlarını zedeleyeceği ileri sürülmüştür (Türkiye İktisat Kongresi 1997: 139-255).

SONUÇ

1946-50 dönemi Türkiye tarihinde hem siyasi, hem iktisadi bakımdan dönüm noktasına işaret etmektedir. Cumhuriyeti çok güç koşullar altında kuranlar; geçmişte yaşanan sorunları ve bunalımları gözönüne alarak, iktisaden bağımsız olmadan siyaseten bağımsızlığın olamayacağı sonucuna varmışlardır. Cumhuriyeti kuran bu kadronun bir alışkanlığı vardır; İşleri bir strateji olarak görmek ve ona göre plan yapmak esastır. 1930'larda güçlü bir istek olarak ortaya çıkan sanayileşme düşüncesine de bu bağlamda adım adım değil, büyük bir solukla hamle yapıp yol almayı tercih etmişlerdir. Dönemin tüm dünyayı saran iktisadi kriz noktasında böyle bir kalkınma hamlesi ancak devletçilik anlayışı ile mümkün olabileceğine inanmışlardır.

1922-1923'te yaşanan siyasal ve askeri gelişmeler Türkiye'yi nasıl bir Cumhuriyetçilik noktasına getirmişse 1930'lu yıllardaki siyasal ve ekonomik koşullar rejimi devlet ilkesinin benimsenmesi ve uygulanmasına zorlamıştır. Devletçiliği ortaya koyacak olan şey onun siyasal yönünden çok ekonomik cephesidir. 1930-1931 yılında M. Kemal "halkımız teb'an devletçidir" diyerek 1923-1929 dönemindeki uygulamaların tersine yeni bir dönemin başlayacağına işaret etmektedir. Devletçilik ilkesi 1931 yılında CHP programına, 1937 yılında da Anayasa'ya girmiştir.

1946 yılına geldiğinde ise savaşın sıkıntılı ve buhranlı dönemi son bulmuş, ancak Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi kanunlarla işçi-memur-köylü kesimi ile birlikte, küçük esnaf ve zanaatkarlar da büyük bir tepki oluşmuştur. Örtülü biçimde devam eden toplumsal muhalefet, meclis içinde ve basında ortaya çıkan muhalefetle birle-

şince CHP ve partinin yöneticileri şiddetli eleştirilmeye başlamışlardır. Bu iç gelişmelere, savaş sonrası dünyanın yeni demokratik tablosu eklenince, içeriden ve dışarıdan kaynaklanan gelişmelerle yeniden çok partili hayata geçiş kararı alınmış, devletin iktisadi politikaları özellikle ABD'li uzmanların görüşleri doğrultusunda liberal bir çizgiye kaymıştır. Türkiye, bu dönemde BM, IMF gibi uluslar arası kuruluşlara üye olurken bir anlamda Truman Doktrini bağlamında dağıtılan Marshall yardımları, ekonomide devletçilik politikalarından vazgeçilmesine neden olmuştur.

Bu gelişmelere bağlı olarak 1947 yılında yapılmış olan Türkiye Kalkınma Planının uygulanmasından dış baskılar sonucu vazgeçilmiş, devletçilik anlayışında değişikliğe neden olan bu gelişme CHP programına da yansımıştır. Bir anlamda bu gelişmeler yeni bir dönemi açarken aslında eski bir dönemi de kapatmaktaydı. Yapılan yalın biçimiyle devletçiliğin tasfiyesi ve yabancı sermayeye bağlı bir gelişme/kalkınma stratejisini benimsemesiydi.

Boratav'ın da belirttiği gibi, aslında devletçiliğin öyküsü yeni rejimin, yönetici kadrolarının, Türkiye toplumunun ve bir dönemin tarihidir. Bu aynı zamanda başka bir ifadeyle devletçiliğin ideolojik düzeydeki öyküsü; küçük burjuva ideolojisinin, egemen sınıfın ideolojisi ile uzlaşmasının da hikayesidir.

KAYNAKÇA

1948 Türkiye İktisat Kongresi, DPT Yayını Ankara 1997.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul 1994.

Aydemir, Şevket, S., **İnkılap ve Kadro**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Boratav, Korkut, "Türkiye'de Devletçilik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, s. 412418. İletişim Yayınları, İstanbul, 1982.

Boratav, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayını, Ankara, 1982.

Boratav, Korkut, **Türk İktisat Tarihi**, Gerçek Yayınları. İstanbul, 1995.

Çavdar, Tefvik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara, 1995.

Kepenek Yakup-Yentürk N., **Türkiye Ekonomisi**, 9. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Kuruç, Bilsay, **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri**, Ankara, 1963.

Kuruç, Bilsay, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Kuruç, Bilsay, **"Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1933/1935"**, C. 2, AÜ. SBF Yayını, Ankara, 1993.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev: Metin Kıratlı), TTK Yayını, Ankara, 1991.

Parla, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku**, İletişim Yayınları, C. 3, İstanbul 1992.

Şaylan, Gencay, **"Türkiye Cumhuriyetinde Devlet Yapısının Evrimi"**, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, s. 388-410. İletişim Yayınları, İstanbul 1982.

Tekeli, İlhan-İlkin Selim, **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, ODTÜ Yayını, Ankara, 1982.

Tekeli İlhan-Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, ODTÜ Yayını, Ankara.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşah Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990. ◆